

Превод от Унгарски

Рилският манастир в контекста на Европейските културни процеси.

Автор: Стефан Немет, студент в Сегедския университет.

Превод: Григор Григоров.

Рилският манастир „Успение Богородично е най-големият и най-известният източноправославен ставропагиален манастир в България.

Разположен е в югозападната част на Рила планина, на 120 км южно от столицата София, в дълбоката долина на река Рилска („Рилска река“), на 1150 м надморска височина, в рамките на природен парк „Рилски манастир“. Манастирът носи името на своя основател, отшелника Иван Рилски 876-946 г. Основан през X в., Рилският манастир се смята за един от най-важните културни, исторически и архитектурни паметници в България и е ключова туристическа атракция както за България, така и за Югоизточна Европа.

Манастирът притежава предметни, архитектурни, изкуствоведски съкровища, които го обвързват с европейските процеси на развитие. Един от тях е Рилската манастирската библиотека. Тя е специализирана библиотека, която се намира в сградата на манастир и съдържа религиозни текстове, ръкописи и други книги, свързани с духовния живот и ученията на съответната религиозна общност. Тя е създавана и поддържана от монаси и поклонници. Библиотеката притежава над 250 славянски ръкописа, датиращи от периода между XI и XIX век. Тези ръкописи включват богослужбни книги, жития на светци, хроники и други литературни произведения. Особено ценни са ръкописите, написани на кирилица и глаголица, които свидетелстват за ранната история на българската писменост. В библиотеката се съхраняват около 9000 старопечатни книги, издадени до началото на 19 век. Тези книги са предимно на църковнославянски и гръцки език и включват различни издания на Библията, богослужбни книги и теологични трудове. Сред тях има и редки издания на български език, които са важни за изследването на българската книжовна традиция. Друга важна категория са исторически документи, свързани с историята на манастира и региона. Това са грамоти, писма, актове и други документи, които хвърлят светлина върху политическата и социалната история на България през вековете. Особено важна е грамотата на манастира издадена от българския цар Иван Шишман издадена през 1378. Грамотата утвърждава правата на манастира върху земи и имоти, както и неговия статут като независима религиозна институция. Тя има голямо значение заради юридическата си стойност, показва усилията на българските владетели да запазят културното и духовно наследство на страната дори в условията на външни заплахи, остава важен символ на връзката между държавата и църквата в този критичен период. Освен книги и ръкописи, библиотеката притежава и колекция от икони, миниатюри и други иконографски материали, които илюстрират развитието на християнското изкуство в България. Тези материали включват оригинални творби и копия на известни икони и фрески. Библиотеката разполага и с колекция от музикални нотации, включително ръкописни и печатни партитури на църковна музика. Нотациите са наскоро изследвани и издадени. Вероятно най-голямата древна ценност на манастирската библиотека представляват Рилските глаголически листове. Те са средновековни ръкописи, написани на глаголица. Открити са в библиотеката на самия манастир.

Тези листове съдържат текстове на старобългарски език и са датирани към 10-12 век. Те са част от по-голяма колекция от ръкописи, които включват различни религиозни и

литературни произведения. Глаголицата, използвана в тези листове, е създадена от св. Кирил и Методий през 9-ти век и е била широко разпространена в България и други славянски страни преди да бъде изместена от кирилицата. Рилските глаголически листове се състоят от осем нецели пергаментни листа и три фрагмента от глаголическа старославянска книга от XI век. Ръкописът е написан с кръгла висяща глаголица в две колони и съдържа най-ранния превод на книгата "Паренесис" от християнския писател от IV век Ефрем Сирийски. По правопис и почерк Рилските глаголически листове стоят най-близо до Асеманиевото евангелие. Манастирските библиотеки в цяла Европа изиграват роля в запазването на културното и духовното наследство, осъществяват приемственост между епохите, служат като места за молитва, медитация и личностно развитие, където посетителите могат да намерят спокойствие и вдъхновение.

Рилският манастир е местил своето местонахождение. На сегашното си място той се намира благодарение на деспот Хрелю, феодал от първата половина на XIV в. От този период датират и най-старата сграда в комплекса – Хрелювата кула. Тя е построена през 1334-1335 година от протосеваст Стефан Хрелю Драговол и е предназначена за укритие и отбрана. Кулата се намира на 1147 метра надморска височина в източната част на двора. Тя е каменна, пететажна и висока 23.60 метра. Стените са изградени от ломен камък и хоросан, което е характерно за средновековното строителство в региона. Кулата е пететажна, като всяко ниво е свързано чрез вътрешни дървени стълби. Входът на кулата се намира на втория етаж до него се достига по външни стълби, които някога са били издърпвани в случай на заплаха. Входът е защитен от масивна дървена врата. Днешната врата е оригиналната поставена още при строежа на кулата. Според д-р Григоров, лектор в Сегед и участник в проекта „Живописна България“. При отваряне на вратата се чува скърцане, което представлява най-старият технологичен звук запазен в България.

Външните стени на кулата са снабдени с бойници (малки отвори за стрелба), които позволяват на защитниците да обстрелват нападателите. На върха на кулата има платформа, която вероятно е използвана за наблюдение и защита. Първите етажи са използвани за складове и стопански нужди. Горните етажи са били предназначени за живеене, като включват стаи за обитателите на кулата. На последния етаж се намира параклисът „Преображение Господне“ със стенописи от XIV век. Сред стенописите в притвора на параклиса се открива една от интересните фрески от българското Средновековие. Става въпрос за сцена на която са изобразени танцуващи мъже и оркестър, които свири. Според предположенията, сцената с хорото представлява сватбено тържество, т.е сватбата на самият Хрелю. И вероятно е повлияна от изкуството на Далмация, защото неговата съпруга е по рождение от Рагуза, днешният град Дубровник. Кулата е историческо наследство на манастира. Тя предлага уникален поглед към живота и отбранителните стратегии на средновековните български феодали.

Всяко крило на сградата на манастира е строено и обновявано в различен период. Манастирската сграда представлява затворен неправилен петъгълник с вътрешен двор. Заграденото вътрешно пространство с високи стени гарантира както сигурност на монасите и подсиурява вътрешен микроклимат. Дворът е покрит с големи каменни плочи, които са подредени в естетически вид, които се забелязват от чардаците на горните етажи. В една част от двора е оформена вътрешна градина с няколко рилски бора. Красота на манастирските сгради впечатлява особено с отсъствието на скъпи строителни материали. За строежа на манастира са използвани единствено материали, който щедро са предоставени от планината Рила. На практика манастирът притежава вътрешен микроклимат, като в двора температурата винаги е по-висока от външната. Изключително приятен е шумът от течаща вода, който се чува във всяка точка от манастира, идващ от общо 7 чешми с постоянно течаща вода.

През време на османското владичество (XV – XIX в.) Рилския манастир става център на духовно, културно и книжовно самосъхранение и възраждане на българския дух и народност. След като била разпръсната Търновската книжовна школа, Рилската обител става приемник и продължител на достиженията в културата на българския 14 век. Рилската библиотека бива възобновена и обогатена с нови ръкописи. Към края на XVII в. била създадена книговезка работилница. Установени били връзки със Светогорските манастири, От XVI в. датират и връзките с Дунавските княжества Влашко и Молдова, както и с Русия, където през следващите столетия няколко пъти били изпращани рилски монаси за събиране на дарения (книги, икони, църковна утвар, богослужебни одежди, парични средства)

Ценно богатство на манастира представлява Рафаиловия кръст - дървен резбован напрестолен кръст. Считан е за връх на миниатюрната резба в манастира, за шедьовър на дърворезбата в България и в света. Разпятieto представлява кръст, направен от цяло парче чемширово дърво с размери: височина 80 см, ширина (с раменете) 42 см, дебелина 3 см. Резбован е от монах на име Рафаил, използвайки фино длето, игла и увеличителни лещи. Пресъздал е 36 религиозни сцени с повече от 600 миниатюрни фигури. Работата по това произведение на изкуството е продължила 12 години и е завършена през 1802 г. Според преданието, след направата монах Рафаил е изгубил зрението си.

С рилския манастир е дълбоко свързан Тома Вишанов-Молера – роден около 1750г., иконописец и стенописец, основоположник на банската художествена школа. Израства в семейството на свещеника Вишан. Около 1765г. отива във Виена, където учи живопис. Работил в православните църкви намиращи се в днешна Унгария. Не е известно кога се завръща в Банско. Неговите съселяни го наричали Молера (от немското „малер” – живописец). Оттам идва и името на цялата фамилия. Под влияние на европейското изкуство от XVIIIв., усвоено от днешните унгарски земи, Тома Вишанов рисува своите творби по нов, непознат дотогава в българското изобразително изкуство начин. Фигурите са реалистични, жизнени, експресивни. Тома Вишанов е новатор в ранния период от българското възраждане. Неговите схващания за изкуството остават неразбрани, не са възприети от съвременниците му. Изкуствоведите го наричат: Първият и последен бароков художник на България.

През Възраждането (XVIII – XIX в.) в Рилската обител се откриват школи и училища. Изтъкнатият книжовник и игумен на манастира (от 1860 до 1864 г.) йеромонах Неофит Рилски – Патриарх на българската педагогика, подготвя учители и духовници за цялата страна. Неофит Рилски олицетворява цял етап от развитието на новобългарската култура. Той има заслуги за движението за народна просвета, за новобългарското училище, за книжнината, за общовалиден книжовен език. А именно това движение за просвета изиграва важна роля на мощен ускорител в съзряването на националното съзнание, въздейства на борбата за църковна независимост и спомага за признаването на българската народност в пределите на Османската империя.

Личност с европейски мащаби и равен на своите европейски съвременници е един от игумените на манастира Неофит Рилски (1793-1881), когото наричаме Патриарх на българското Възраждане. Той е виден български духовник, просветител и художник. Роден като Никола Поппетров Бенин в Банско, приема монашеското име Неофит при постъпването си в Рилския манастир. С разнообразната си дейност Неофит Рилски е известен с многото си заслуги към българското образование. Той е автор на първата българска граматика ("Българска граматика"), издадена през 1835 година, която има значение за развитието на новобългарския книжовен език. Въпреки тази ранна граматика по-късно българския език не се развива на основата на югозападните говори откъдето е самият автор. Неофит Рилски превежда и адаптира множество учебници и книги, които

се използват в българските училища по време на Възраждането. Като учител и преподавател, Неофит Рилски играе ключова роля в създаването на светското образование в България. Той основава редица училища и работи активно за разпространението на знания сред българите. Неговият принос към образователното дело е признат и от известния българист Константин Иречек, който го нарича „патриарх на българските учители и книжовници“. Неофит Рилски е също така активен участник в църковно-националното движение, което цели освобождението на Българската православна църква от гръцката патриаршия и утвърждаването на самостоятелна българска църква. Освен своите педагогически и литературни дейности, Неофит Рилски е талантилив зограф. Той е оставил след себе си множество икони и стенописи, които са ценни образци на българското изобразително изкуство от този период. Неофит Рилски умира на 4 януари 1881 година в Рилския манастир, оставяйки след себе си значимо наследство в областта на българската култура, образование и духовност. Той е погребан в Рилския манастир, където почива и до днес. Надгробният паметник на игумена сам по себе си представлява паметник на културата, защото е образец на българската метална и каменна пластика от времето на сецесиона, вплела в себе си мотивите на средновековната дърворезба.

Йеромонах Неофит Рилски - живот в дати:

1793 г. – роден в Банско с името Никола Поппетров Бенин - наречен от Константин Иречек "Патриарх на българските учители и книжовници"; 1811 г. – учи в килийното училище на баща си в родния си град и в Рилския манастир получава първоначалното си образование. 1818 г. - приема монашество в Рилския манастир; 1827-1833 г. учителствува в Самоков и в Рилския манастир; 1835 г. - излизат от печат написаните от него "Българска граматика" - първото системно научно описание на особеностите на българския език и "Таблицы взаимоучителни"; 1836 - създава първия български глобус (днес в манастирския музей на Рилската света обител); 1837 г. - излиза от печат "Краснописание" - първият от поредица учебници, написани от йеромонах Неофит за нуждите на взаимоучителната метода; 1839-1848 г. - продължава книжовната и педагогическата си дейност в Рилския манастир. Под негово наблюдение е изградена постницата "Св. Лука"; 1848-1852 г. преподава църковнославянски език и оглавява катедрата по славянски езици във висшето богословско училище на остров Халки; 1852 - завръща се в Рилския манастир и продължава учителската си дейност; излиза от печат "Христоматия славянского языка"; 1860-1864 г. йеромонах Неофит е игумен на Рилския манастир; 1875 - издаден е неговия "Словар на българския език, изтълкуван от църковно-славянски и гръцки език"; 4 януари 1881 г. - йеромонах Неофит умира в Рилския манастир. С цялата си просветителска дейност монахът роден в Банско подготвя българите за бързо догонване на Европейските народи в сферата на образованието. Днес на името на Неофит Рилски е наречен Югозападният университет в Благоевград.

След Освобождението на България, Рилския манастир продължава да бъде основен поклоннически център. Той е посещаван от всички български интелектуалци, културни дейци и политици. В манастира е погребан последният действащ български монарх Борис III. В епохата на комунизма атеистичната власт се опитва да се засвидетелства в манастира като обновява и изгражда на ново едно от неговите крила. Дори и в най-ново време българските правителства черпят символен капитал чрез широко медийно отразяване на ремонти извършвани за изграждане на пътя към Рилски манастир.

Рилски манастир, разположен дълбоко и високо в планината се оказва изключително място, което осъществява приемственост на българската култура. Четирите основни етапа в културното развитие на България: Епохата на покръстването и на Кирило-Методиевите традиции, Средно-българския период от времето на Второто Българско

царство и наследството на патриарх Евтимий Търновски и времето на Възраждането и Следосвобожденска България. Рилската обител е горяла от пожари почти до основи, два пъти. Метафората за Горящия манастир, дал със своята гибел светлина за Новото време - добре разгърната в романа на Умберто Еко - има точно обратното символно значение за най-големия български манастир. Възстановяваният след пожарите манастир е символ и на възстановяването на българската култура в условията на липсваща българска държава.